

УДК 372.894:371.2.026

*Михайло Добриця,
аспірант Бердянського державного
педагогічного університету*

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ» У ПЕДАГОГІЦІ

У статті розкривається суть терміну «міжпредметні зв'язки», досліджується розвиток ідеї міжпредметних зв'язків від Я. Коменського, Дж. Локка, І. Песталоцці до сучасного стану проблеми. Простежується трактування видів міжпредметних зв'язків та способів їх реалізації протягом ХХ – початку ХХІ століття. Надається власне визначення поняття «міжпредметні зв'язки», їх видів та характеристика уроків з використанням міжпредметних зв'язків.

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, проблема, методи, прийоми, інтеграція, принципи інтегрованого навчання.

В статье раскрывается сущность понятия «межпредметные связи», исследуется развитие идеи межпредметных связей от Я. Коменского, Дж. Локка, И. Песталоцци до современного состояния проблемы. Прослеживается толкование видов межпредметных связей и способов их реализации на протяжении ХХ – начала ХХІ века. Приводится собственное определение понятия «межпредметные связи», их видов и характеристика уроков с использованием межпредметных связей.

Ключевые слова: межпредметные связи, проблема, методы, приёмы, интеграция, принципы интегрированной учебы.

The article describes essence of concept «integration communications», investigates development idea of integration communications by Komenskogo, Lokko, Pestalotstsi, to modern condition of problem. Interpretation traces different kinds integration communications and the way of their realization during the ХХth and of the beginning the ХХІst century. It is provided own definition concept and their types and the lessons characteristic with using integration communications.

Key words: integration communications, problem, methods, techniques, integration, principles of integrated education.

Ідея міжпредметних зв'язків не є новою, але водночас і не є чітко визначеною. З Нових часів і до сьогодні трактування самого поняття «міжпредметні зв'язки» не було однозначним. І тим більше не було одностайності в реалізації даної методики. Подібна ситуація склалася й у визначенні ролі, видів та функцій міжпредметних зв'язків.

Питання міжпредметних зв'язків не є новим у педагогіці. Ним

займалися в Новий час Я. Коменський, А. Дістервег, Дж. Локк, І. Песталоцці. Необхідність міжпредметних зв'язків у навчанні та вихованні доводили за радянських часів – В. Бернадський, Л. Боголюбов, І. Гітес, Л. Голотяніна, З. Добриніна, С. Нікандрова, І. Рахманова; за часи незалежності України – Р. Арцішевський, К. Баханов, В. Корнєєв, Т. Ладиченко, В. Мисан, О. Пометун, Г. Фрейман та інші.

Метою даної статті є простеження еволюції змісту поняття «міжпредметні зв'язки» і власне методики реалізації міжпредметних зв'язків на уроках. Щоб реалізувати поставлену мету, слід вирішити наступні завдання:

- простежити розвиток ідеї міжпредметних зв'язків;
- дослідити види та типи міжпредметних зв'язків, що були запропоновані педагогами та дослідниками;
- простежити еволюцію методики реалізації міжпредметних зв'язків.

Вперше про ідею поєднання навчальних предметів між собою було згадано Я. Коменським та Дж. Локком. Обидва педагоги ідею інтеграції знань вбачали як спосіб боротьби проти схоластики. Я. Коменський стверджував: «Все, що знаходиться у взаємному зв'язку, повинно викладатися в такому ж зв'язку» [7, с. 365]. Педагог пропонував поєднати викладання читання і письма, медицини і ботаніки, граматики і філософії. Автор всесвітньовідомої «Дидактики» вже тоді стверджував, що за рахунок інтегрованих занять відбуватиметься поглиблення знань учнів.

Дж. Локк вперше висунув ідею про поєднання історії та географії. Його модель інтеграції базувалася на формуванні розуму дитини через міжпредметні зв'язки, розвитку її вмінь та навичок. Педагог засвідчував, що поєднання дисциплін дозволить урізноманітнити знання про всі сторони життя.

У німецького педагога А. Дістервега було своє бачення міжпредметних зв'язків. Він виступав у першу чергу за синхронні зв'язки, тобто такі, що поєднують матеріал предметів, які вивчаються одночасно у школі або майже одночасно. Наприклад, педагог пропонував розглядати один і той самий уривок на різних уроках: на уроках читання – для читання, на уроках орфографії – для виправлення помилок та засвоєння нових правил правопису, на уроках граматики – для вивчення мови [1].

XX століття внесло свої корективи у визначенні ролі міжпредметних зв'язків.

В Україні у 20-ті роки була здійснена спроба вивчення навчального матеріалу за комплексною системою. В 1925 році почала діяти програма ГУСа. За структурою ця програма включала в себе три колонки: «Природа», «Праця», «Суспільство». Структура програми демонструвала шлях систематичного узагальнення навчального матеріалу на основі вивчення трудової діяльності людей в різні історичні епохи, на різних стадіях суспільного розвитку [2, с. 37].

У 50-ті роки Б. Ананьєва та Ш. Ганеліна, розвиваючи принцип наступності, розкрили шляхи здійснення взаємозв'язків між основними поняттями суміжних наук.

У 60-ті роки з'явилися перші спроби визначити поняття «міжпредметні зв'язки». Міжпредметні зв'язки розглядалися:

- як засіб формування матеріалістичного поняття про взаємозалежність явищ природи (В. Шуман);
- як специфічна конструкція змісту навчання, а також як один із дидактичних засобів інтеграції знань (М. Антонов);
- як система діяльності учителя та учнів, при якій використовується зміст суміжних дисциплін з метою більш поглибленого засвоєння програмового матеріалу (П. Кулагін);
- як одна з особливостей змісту освіти, що виражається в узгодженні навчальних програм та має систематичний характер (К. Корольова);
- як дидактична умова для підвищення пізнавальної активності учнів (Н. Черкес-Заде).

Одночасно з цим були здійснені спроби класифікувати міжпредметні зв'язки. За основу найчастіше методисти обирали часовий фактор, виокремлюючи такі види міжпредметних зв'язків:

- попередні, наступні, супроводжуючі (М. Скаткін);
- синхронні, асинхронні (М. Верзілін, П. Кулагін);
- попередні, супроводжуючі, перспективні (Н. Черкес-Заде).

Не припинялися спроби визначити види та надати формулювання терміну «міжпредметні зв'язки» і в наступні десятиліття. Л. Боголюбов, О. Ізраїлович, М. Попов та І. Рахманова вказували на необхідність міжкурсових та міжпредметних зв'язків: «Чим ширші та різноманітніші ці зв'язки, тим глибше розуміння історичного процесу, тим динамічніші знання учнів» [9, с. 18]. Ці дослідники вважали спадкоємні міжкурсові зв'язки способом відображення розвитку історичного процесу в часі.

Вагомий внесок у вирішенні проблеми міжпредметних зв'язків здійснили дослідники В. Федорова та Д. Кірюшкін. Вони визначили міжпредметні зв'язки як дидактичну умову, що забезпечує поступове відображення у змісті шкільних дисциплін об'єктивних взаємозв'язків. Види міжпредметних зв'язків згідно з В. Федоровою та Д. Кірюшкіним можна побачити в наступній схемі (рис. 1):

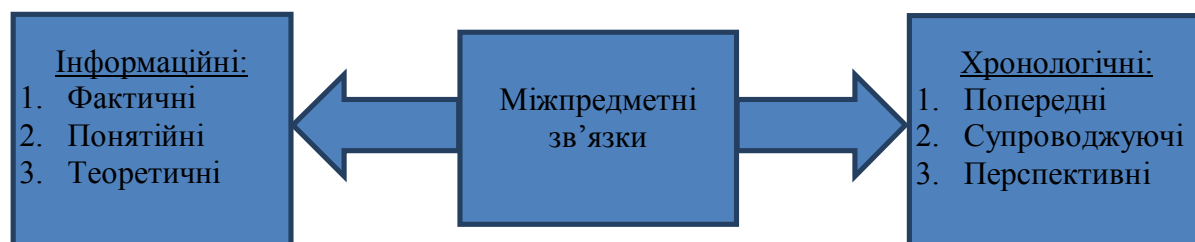

Рис. 1. Види міжпредметних зв'язків за В. Федоровою та Д. Кірюшкіним [11, с. 28]

Класифікація міжпредметних зв'язків у В. Максимової дещо інакша. Дослідниця відштовхується від виду знань, що здобувають учні. Залежно від цього виду вона виділяє фактичні, понятійні, теоретичні, філософські та ідеологічні міжпредметні зв'язки [10, с. 17].

Ми маємо власне бачення видів міжпредметних зв'язків:

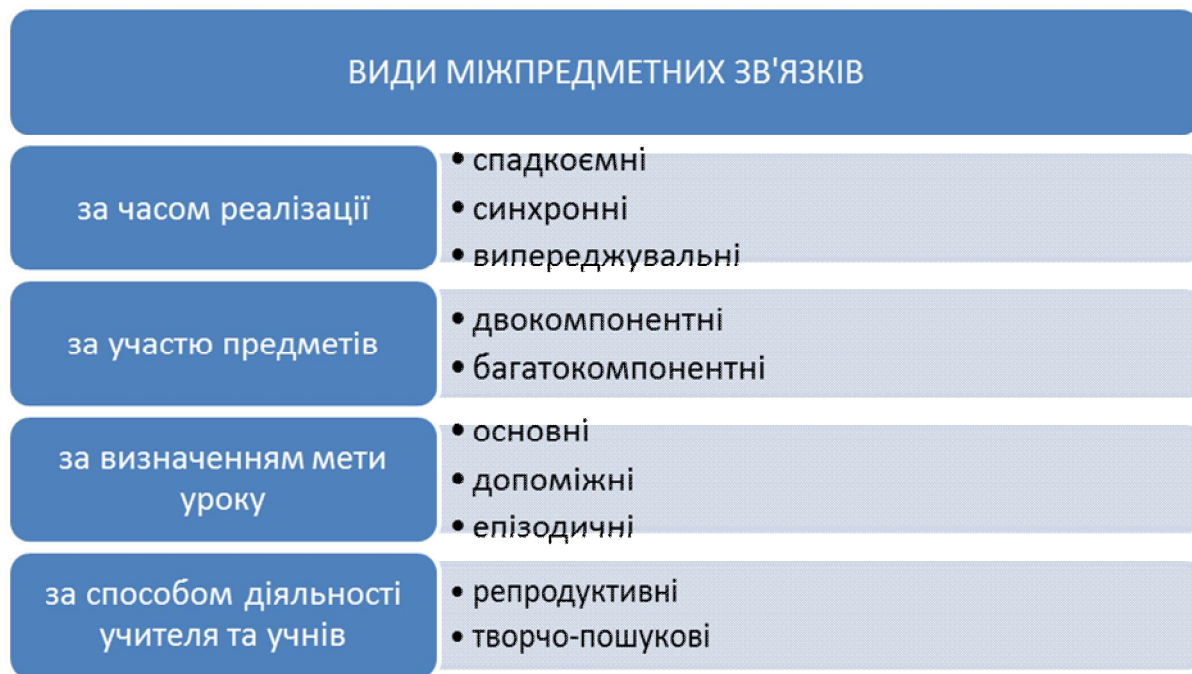

Рис. 2. Види міжпредметних зв'язків

Отже, на середину та другу половину ХХ століття поняття «міжпредметні зв'язки» тлумачилося як:

- дидактична умова (В. Федорова, Д. Кірюшкін, Н. Черкес-Заде);
- дидактичний принцип (В. Максимова);
- окрема дидактична категорія (Г. Федорець);
- відображення принципу наступності (Б. Ананьєва, Ш. Ганеліна);
- принцип систематичності (К. Корольова, П. Кулагін).

На рубежі ХХ–ХХІ століть продовжувалися спроби педагогічних обґрунтувань необхідності міжпредметних зв'язків. У дослідженнях цього періоду з'являються приклади прийомів для реалізації міжпредметних зв'язків. Наприклад, С. Защинська виділяє такі методичні прийоми для успішної реалізації міжпредметних зв'язків:

- використання творчих та коротких письмових завдань;
- використання наочності і ТЗН;
- систематичність у методиці реалізації міжпредметних зв'язків;
- єдність навчальної та виховної діяльності вчителів-предметників [6, с. 27].

Авторка виділяє три види міжпредметних зв'язків: ретроспективні –

зв'язки між історичним матеріалом і матеріалом з іншого предмету, який вивчався раніше; синхронні – зв'язки між історичним матеріалом та змістом іншого предмету, що вивчаються одночасно; перспективні – зв'язки здійснюються тоді, коли на уроці історії вивчається те чи інше поняття, формування якого завершиться на уроці з іншого предмету [6, с. 26].

К. Баханов у дидактичному словнику-довіднику «Традиції та інновації у навчанні історії в школі» виокремлює міжпредметні зв'язки за часом їх здійснення на синхронні, спадкоємні та випереджувальні [3, с. 50].

Друком починають виходити публікації, в яких проблема міжпредметних зв'язків розглядається на рівні двох дисциплін. Так, В. Корнеєв надає перевагу інтеграції історії та географії. Автор знаходить одну з головних труднощів реалізації міжпредметних зв'язків на цьому рівні – неузгодженість дій науковців та вчителів. Перші – теоретики – не визначили основні критерії, за якими повинна здійснюватись міжпредметна інтеграція, а другі – практики-виконавці – вимушені діяти на власний розсуд, керуючись лише здоровим глуздом [8, с. 15].

Своєрідним доказом, коли наука «не встигала» за освітою, може послужити приклад викладачів Фінансового ліцею м. Києва. В результаті співпраці викладачів ліцею було визначено основні напрями інтеграції економіки з іншими навчальними предметами, серед яких наявні історія, правознавство, українська мова та література, іноземні мови, інформатика, математика, психологія, географія, фізика, хімія [4, с. 10–11].

В цей же час методика реалізації міжпредметних зв'язків значно популяризується як важливий фактор оптимізації процесу навчання, підвищення його результативності (С. Защинська); засіб формування цілісної наукової картини світу (С. Гончаренко); така, що дає змогу учням застосовувати свої знання на практиці (І. Коложварі, Л. Сеченікова); засіб підвищення теоретичного і практичного рівнів у викладанні, ефективності виховання, формуванні і розвитку пізнавальних інтересів учнів (В. Корнеєв).

Відбувається уточнення понять «інтегрований», «бінарний» та «між предметний» уроки. Однак серед методистів не завжди можна побачити єдину точку зору стосовно визначення цих уроків. У Клепка, К. Баханова поняття інтегрованого та бінарного уроків є тотожними. О. Мариновська визнає інтегрований урок таким, що може бути проведений вчителем-предметником без залучення фахівців з інших навчальних предметів.

На нашу думку, характеристика подібних уроків може виглядати наступним чином:

Види уроків	Характеристика		Приклади
	За кількістю вчителів	За змістом	
Міжпредметний	1	Інтеграція носить частковий характер і представлена у вигляді коротких принагідних відомостей з іншого чи інших предметів	Культура України першої половини XVII ст. (історія України) + Поняття культури (Людина і світ) + Освіта жінки в Україні за романом «Роксолана» (українська література) + Роботи І. Айвазовського «Чумацька валка», О. Мурашка «Селянська родина» (образотворче мистецтво)
Бінарний	2 і більше	Інтеграція носить повний характер і представлена повним висвітленням суміжних тем різних предметів	Національно-визвольна боротьба українського народу у другій половині XVIII століття (історія України) + Історична основа поеми «Гайдамаки» Т. Г. Шевченка (українська література)
Інтегрований	1 або 2	Інтеграція носить повний характер і представлена висвітленням окремих розділів уроку	Грецька культура (всесвітня історія) + Міфи про Геракла (світова література)

Рис. 2. Види уроків із міжпредметними зв'язками

Саме поняття «міжпредметні зв'язки» ми визначаємо як зв'язок між навчальними програмами різних дисциплін на рівні навчальних занять (уроків, факультативів тощо), який зумовлений спільною дидактичною метою.

З проголошенням незалежності України в школах починають з'являтися інтегровані курси. На розвиток теорії і практики інтегрованого підходу до організації навчання вплинули й новітні нормативні документи, зокрема, національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти в Україні в XXI столітті, Закон України «Про загальну середню освіту». В цей період були створені такі інтегровані курси як «Історія рідного краю», «Людина і світ», «Я і Україна», «Художня культура», «Економіка» та інші.

Однак, поряд з перевагами, що пов'язані з реалізацією міжпредметних зв'язків, вчителі та науковці починають вбачати й певні недоліки в методиці реалізації міжпредметних зв'язків. Своєрідне зловживання, перенасиченість інтеграцією може призвести «до повної відміни предметного навчання» [5, с. 23]. Іншою і досить поширеною

проблемою в реалізації міжпредметних зв'язків є складність у підготовці до проведення бінарних уроків, що робить їх менш поширеними в практиці.

Принципи інтегрованого навчання, реалізація міжпредметних зв'язків перебувають у постійному оновленні. Становлення міжпредметних зв'язків, розпочате з часів Я. Коменського, продовжилося і у ХХІ столітті, коли намітилися нові тенденції у розвитку цих зв'язків.

Доцільним в майбутньому буде аналіз уроків вітчизняних та зарубіжних педагогів з метою виявлення зв'язку науки з освітою, а також суттєве доповнення вимагається у формулюванні самого поняття «міжпредметні зв'язки», їх класифікації, функцій, та способів реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://jorigami.narod.ru/PP_corner/Classics/Diesterweg/Diesterweg_Rukov_k_obraz_nem_uchitel.htm#_Toc235003148.
2. Баханов К. Навчання історії за інтегрованою системою / К. Баханов // Історія в школі. – 2000. – № 5–6. – С. 37–43.
3. Баханов К. Традиції та інновації у навчанні історії в школі : дидактичний словник-довідник / К. Баханов. – Запоріжжя : Просвіта, 2002. – 108 с.
4. Бицюра Ю. Інтегрована система навчання / Ю. Бицюра // Завуч (Перше вересня). – 2002. – № 16. – С. 10–11.
5. Гончаренко С. Теоретичні основи дидактичної інтеграції у професійній середній школі / С. Гончаренко, І. Козловська // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2. – С. 21–23.
6. Защинська С. Міжпредметні зв'язки на уроках історії / С. Защинська // Історія в школі. – 2001. – № 5. – С. 25–27.
7. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. / Я. А. Коменский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1. – 656 с.
8. Корнеев В. Інтеграція предметів: історія і географія / В. Корнеев // Історія в школі. – 1998. – № 2. – С. 14–19.
9. Методическое пособие по новейшей истории : пособие для учителей / Л. Боголюбов, Е. Израилович, Н. Попов, И. Рахманова. – изд. 2-е, перераб. – М. : Просвещение, 1978. – 399 с.
10. Максимова В. Межпредметные связи и совершенствование обучения / В. Максимова. – М. : Просвещение, 1984. – 143 с.
11. Федорова В. Межпредметные связи / В. Федорова, Д. Кирюшкин. – М. : Педагогика, 1972. – 152 с.